

УДК 379.83

Война І.М.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Релігійно-паломницькі туристичні маршрути Вінниччини (на прикладі католицьких конфесій)

У статті представлена структура римо-католицької конфесії на території Вінницької області та виявлено причини значної кількості католицьких храмів, що пов'язано з тривалим перебуванням Вінниччини під експансією Речі Посполитої. Досліджено сучасну структуру релігійних римо-католицьких об'єктів Вінницької області і виявлено, що вони підпорядковуються Кам'янець-Подільській дієцезії Римо-Католицької церкви (РКЦ) в Україні. На території Вінниччини виділяється чотири деканати – Барський, Вінницький, Мурафський і Томашпільський, що об'єднують парафії, загальна кількість яких на території області становить 99. Проаналізовано розподіл давніх костелів територією Вінницької області та виявлено, що католицькі парафії існували у всіх її адміністративних районах, а сучасні католицькі храми зосереджені, переважно у південно-західних (Барський, Шаргородський, Тиврівський, Чернівецький, Муровано-Куриловецький) районах області, де проживає значна кількість католиків. Також з'ясовано, що значна частка парафіян-католиків відвідує храми міста Вінниці. Виокремлено цікаві архітектурні об'єкти католицизму, з'ясовані чинники їх створення і функціонування, проаналізовано стан храмів і розроблено маршрути таким чином, щоб туристи паломники могли відвідати якомога більше визначних місць. Виявлено, що за кількістю об'єктів католицизму на Вінниччині варто запропонувати 4 туристичних маршрути у різних напрямках області, два з яких детально представлені у результатах дослідження. Показано, що низка католицьких храмів, які мають історичну цінність, знаходяться у занедбаному стані, причиною чого є мала частка прихожан-католиків у сільських населених пунктах. Саме тому перспективні туристичні маршрути сакрально-релігійного напрямку можуть сприяти розширенню зацікавленості до цієї культурної спадщини Вінниччини та можливого її відновлення.

Ключові слова: Вінниччина, маршрути, паломництво, сакральний туризм, архітектурний стиль, храм, костел, католицизм.

Voyna I.N. Religious and pilgrimage tourist routes Vinnytsya region (on the example of Catholic confessions). In the article it is said that in the modern world there is a shift of mass tourist interest from usual recreational trips to cognitive travel. Therefore, the tourist fashion raises the popularity of the trip to spiritual monuments, where the tourist expects to get acquainted with the spiritual heritage of our region. The theme is devoted to the Catholic churches of Vinnytsya region, in particular, the structure of the Roman Catholic faith in the territory of the Vinnytsya region was clarified and the causes of a significant number of Catholic temples were identified, which is related to the long stay of Vinnytsya region under the expansion of the Commonwealth. It was found that staying under the influence of Poland for a long time in the Vinnytsya region formed Catholic communities that were descendants of Poles who moved to Vinnytsya region in those distant times. Today, such Catholic communities initiate not only the restoration of ancient churches, but also contribute to the construction of new ones. The modern structure of religious Roman Catholic objects in the Vinnytsya region was investigated and it was found that they are subject to the Kamyanets-Podilsky diocese of the Roman Catholic Church (RCC) in Ukraine. It is revealed that four deputies are located on the territory of Vinnytsya region - Barsky, Vinnitsa, Murafsky and Tomashpilsky, uniting parishes, the total number of which in the region is 99. It is revealed that 5 departments of the Vinnytsya region (Barsky, Zhmerinsky, Murovano-Kurilovetskiy, Mohyliv-Podilskyi, Chernivtsi) enter the Barsk Dean's Office and one district of the Khmelnytsky Oblast - Novoushytsky. The dean's office includes 10,200 Catholics within the Vinnytsya region. Vinnitsa dean's office covers the central and northern part of the oblast. These include Vinnitsa, Litinsky, Khmelnytsky, Kalinovsky, Kozyatynsky, Pogrebishchensky, Orativsky, Lipovetsky, Illinetsky districts. The dean's office covers 31 parishes, in which 15 priests serve. Murafsky Dean's Office of the Kamyanets-Podilsky Diocese is the largest deanery in Vinnytsya by the number of Catholic parishioners. It unites 34 parishes of seven administrative districts: Haysinsky, Shargorodsky, Tyvrivsky, Nemyrivsky, Tulchinsky, Teplitsky, Trostyanetsky. The number of parishioners is more than fifteen thousand. The Tomashpilsky Dean's Office of the Kamyanets-Podilsky Diocese of the RCC is the least numerous in terms of the number of Catholics, and their number is only 2.9 thousand. The

distribution of the ancient churches in the Vinnytsya region was analyzed and found that Catholic parishes existed in all its administrative districts, while modern Catholic churches are concentrated, mainly in the southwestern regions of the region where a significant number of Roman Catholics resides. These are Barsky, Shargorod, Tyvrivsky, Chernivtsi, Murov-Kurilovets districts. It was also found that a significant proportion of Catholic parish attends the temples of the city of Vinnytsya. The interesting architectural objects of Catholicism are singled out, the factors of their creation and functioning are clarified, their condition is analyzed and the routes are developed in such a way that pilgrims can visit as many points of interest as possible. It is revealed that according to the number of objects of Catholicism in Vinnytsya region, four tourist routes in different directions of the region are proposed, two of which are presented in detail in the research results. It is explored that a number of Catholic churches of historical value are abandoned, due to which a small proportion of Catholic parishioners in rural settlements has become. That is why promising tourist routes of the sacred-religious direction can help to increase the interest in this cultural heritage of Vinnytsya and possible restoration.

Key words: Vinnitsa region, routes, pilgrimage, sacral tourism, architectural style, temple, church, Catholicism.

Наявність проблеми. На початку ХХІ ст. спостерігається зміщення масового туристичного інтересу від звичайних відпочинкових поїздок до пізнавальних подорожей. Відтак, туристична мода піднімає на пік масової популярності подорожі до духовних пам'яток, де туриста очікує знайомство з духовною спадщиною нашого регіону.

Сакральна спадщина Вінниччини і України загалом – одна з найбагатших і найцінніших у Східній Європі. Це відкриває можливості для розвитку туризму.

Більшість католицьких храмів та монастирів на території сучасної Вінницької області були побудовані ще за часів Речі Посполитої, але за доби атеїзму спричиненого радянською владою, монастирям і храмам було завдано чи не найбільшої шкоди. Зокрема в с. Іванові (Калинівського району), Костел непорочного зачаття Діви Марії за радянських часів використовували, як спортивний зал. Збитки могли бути ще більшими, якби не діяльність вірян, які захищали церковні споруди. Однак, за допомогою меценатів більшість храмів уже відновлена і вони знову вражають своїми архітектурними дивами у стилі неоготики та барокко. Неповторна краса таких архітектурних споруд у поєднанні з ландшафтними комплексами Вінниччини є не лише місцями паломництва, а й цікавими туристичними об'єктами. Враховуючи це, необхідно створити нові туристичні маршрути храмами та монастирями Вінниччини, що й зумовлює актуальність і практичну значущість заявленої у назві роботи проблеми.

Аналіз попередніх досліджень. Дослідженням польської спадщини на території України і, зокрема, Вінниччини займалися як вітчизняні так і польські науковці. Окремі аспекти цієї проблеми розглядаються в дослідженнях, присвячених вивченню Поділля як цілісного етнокультурного регіону, етнокультурних ландшафтів його містечок (В.М. Воловик); описам окремих замків і районів Поділля (М.П. Гайда, О.М. Пажимський, М.Ю. Костриця, Й. Ролле, С.П. Романчук, В. Серщик, О. Яблоновський, А. Павинський). Розвитку релігійного туризму присвячені праці Сапелкіної З.П., Любіцевої О.О., Маїла Я.В., релігійному туризму Вінниччини – Атаман Л.В.

Мета – дослідити сучасний стан використання храмів католицизму в туризмі регіону та розробити нові маршрути по католицькій сакральній спадщині Вінницької області.

Результати дослідження. Релігійні римо-католицькі об'єкти Вінницької області підпорядковуються Кам'янець-Подільській дієцезії Римо-Католицької церкви (РКЦ) в Україні. На території Вінниччини виділяється чотири деканати –

Барський, Вінницький, Мурафський і Томашпільський, що об'єднують парафії, загальна кількість яких на території області становить 99 [4].

Мережа релігійних католицьких об'єктів сформувалася на території Вінниччини історично, оскільки ще з XVI століття Україна перебувала під владою Речі Посполитої [3], внаслідок чого відбувся наступ католицизму, який залишив на території України і Вінниччини, зокрема, значну архітектурну спадщину, серед яких були релігійні об'єкти. Прихід атеїстично налаштованої радянської влади частково знищив такі об'єкти, особливо релігійні. Однак на території області збереглися і були відреставровані низка старовинних костелів. Крім того, внаслідок перебування під впливом Польщі тривалий час на території Вінницької області сформувалися католицькі громади, які є нащадками поляків, що переселялися на Вінниччину з XVI ст. На сьогоднішній день такі католицькі громади ініціюють не лише реставрацію давніх костелів, але й сприяють будівництву нових. Зосередження таких католицьких парафій представлено на рис. 1.

Дослідження католицьких парафій, їх короткий огляд було здійснено за приналежністю до деканатів Кам'янець-Подільської дієцезії Римо-католицької церкви в Україні. Заснована дієцезія 1378 року, відновлювалася в 1918 і в 1991 роках. Підпорядкована Львівській митрополії. Територія охоплює Хмельницьку і Вінницьку області. На території Вінницької області є 4 деканати [4]. Барський деканат, до складу якого входить 5 районів Вінницької області (Барський, Жмеринський, Муровано-Куриловецький, Могилів-Подільський, Чернівецький) та один район Хмельницької області – Новоушицький. Деканат нараховує в межах Вінницької області 10,2 тисячі католиків (табл. 1).

В межах деканату діє 24 парафії, які обслуговують 12 священників [4]. Найвідомішими костелами Барського деканату є наступні: Костел Святої Анни у місті Бар, Костел Святого Олексія у Жмеринці, Браїлівський костел Пресвятої Трійці, Костел Святого Миколая (Чернівці).

Вінницький деканат охоплює центральну і північну частину області. Сюди входять Вінницький, Літинський, Хмельницький, Калинівський, Козятинський, Погребищенський, Оратівський, Липовецький, Іллінецький райони. Деканат охоплює 31 парафію, в яких служить 15 священників. Усі парафії разом нараховують 12,1 тис. прихожан-католиків [4]. Католицькі храми тут, переважно старовинні і потребують реконструкції. Нових костелів мало і побудовані вони у районних центрах (Калинівка, Козятин) або у Вінниці та прилеглих до неї селах. Деканат за чисельністю католиків посідає 2 місце в області, але лише за рахунок прихожан обласного центру (табл.1) на яких припадає 77 %.

Мурафський деканат Кам'янець-Подільської дієцезії – це найчисельніший деканат Вінниччини за кількістю парафіян-католиків. Він об'єднує в собі 34 парафії семи адміністративних районів: Гайсинського, Шаргородського, Тиврівського, Немирівського, Тульчинського, Теплицького, Тростянецького. Кількість прихожан сягає понад п'ятнадцять тисяч. Найчисельнішим католицьким осередком є Шаргородський район. В ньому проживає 80 % усіх католиків Мурафського деканату і 30 % католиків Вінниччини рис. 1., табл. 1.

Томашпільський деканат Кам'янець-Подільської дієцезії РКЦ є найменшим за кількістю католиків: їх кількість складає 2,9 тис. осіб. Деканат характеризується і незначною кількістю парафій – їх 9, в яких служить 9 священників [4]. Парафії віддалені одна від одної і зосереджені там, де є спільнота віруючих католиків (рис. 1).

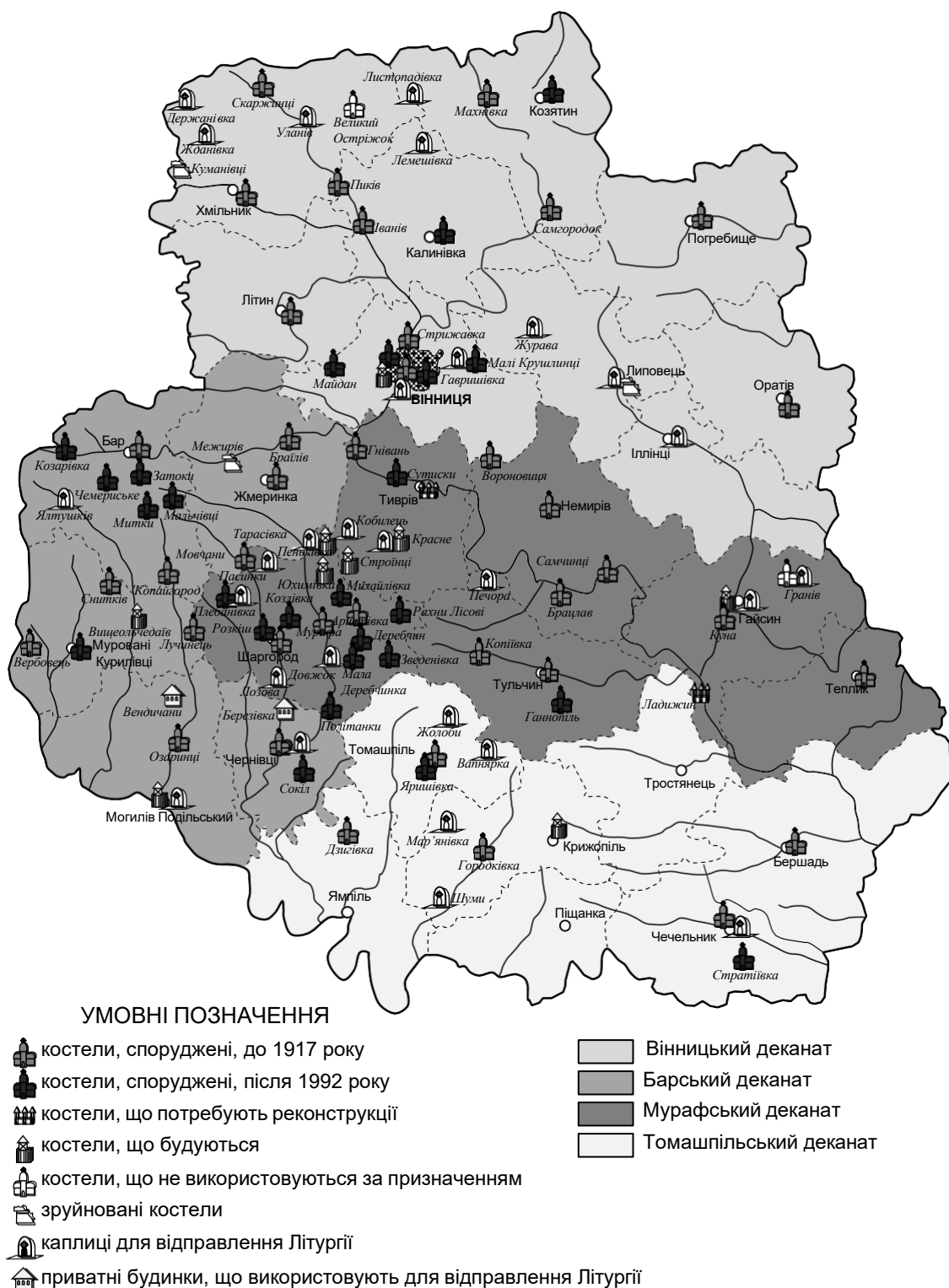

Рис. 1. Розміщення деканатів і парафій Кам'янець-Подільської дієцезії Римсько-католицької церкви в Україні

Аналізуючи розподіл давніх костелів територією Вінницької області приходимо до висновку, що католицькі парафії були у всіх її адміністративних районах. Сучасні католицькі храми зосереджені, переважно у південно-західних

Таблиця 1.

**Кількість прихожан в парафіях католицьких церков в адміністративних районах
Вінницької області**

№ з/п	Адміністративний район	Кількість католиків
Кам'янець-Подільська дієцезія РКЦ		40405
Барський деканат		10185
1	Барський	4433
2	Жмеринський	992
3	Могилів-Подільський	460
4	Муровано-Куриловецький	640
5	Чернівецький	4080
Вінницький деканат		12035
1	Вінницький	9320
2	Іллінецький	35
3	Калинівський	268
4	Козятинський	350
5	Липовецький	27
6	Літинський	150
7	Оратівський	35
8	Погребищенський	40
9	Хмільницький	1810
Мурафський деканат		15325
1	Гайсинський	500
2	Немирівський	445
3	Теплицький	150
4	Тиврівський	1100
5	Тростянецький	200
6	Тульчинський	620
7	Шаргородський	12310
Томашпільський деканат		2860
1	Бершадський	150
2	Крижопільський	500
3	Томашпільський	1010
4	Чечельницький	1100
5	Ямпільський	100

районах області, де проживає значна кількість римо-католиків. Це Барський, Шаргородський, Тиврівський, Чернівецький, Муровано-Куриловецький райони. Значна частка католиків відвідує храми міста Вінниці.

Відповідно цих даних були розроблені 4 туристичних маршрути на території Вінницької області (рис. 2). Вони є, переважно, одно- чи дводенними, тобто пропонуються як маршрути вихідного дня. Маршрути прокладені таким

Рис. 2. Схема релігійно-паломницьких туристичних маршрутів Вінницької області

чином, щоб охопити якомога більше католицьких храмів і водночас відвідати туристичні об'єкти Вінниччини нерелігійного характеру. Три з чотирьох маршрутів розраховані на будь-яку пору року, але найкраще їх проходити в теплу пору року.

Усі маршрути розпочинаються біля костелу Матері Божої Ангельської, що розташований на вул. Соборна 12, після вранішньої служби. Тут же поряд через дорогу туристам пропонується оглянути ансамбль домініканського монастиря – комплекс будівель сакральної архітектури, які були зведені в XVII столітті коштом Стефана Черленківського. Домініканський монастир займав північно-західну частину фортифікаційного укріплення Мури. І хоча сьогодні монастир не належить до католицької церкви, він був збудований як костел 1760 року.

Далі маршрути розходяться у різних напрямках Вінниччини.

Першим є односторонній автобусний маршрут «Старовинними католицькими храмами Східного Поділля», який пролягає через наступні населені пункти: Вінниця – Браїлів-Жмеринка – Шаргород – Мурафа – Тиврів – Вінниця і має загальну протяжність – 175 км.

Серед найбільш визначних об'єктів католицизму на маршруті доцільно відвідати в смт. Браїлів костел Пресвятої Трійці; костел Святого Олексія – храм, який розташований у Жмеринці Вінницької області. Цікавим для туристів буде відрізок дороги «Жмеринка-Шаргород», де дорога із Подільських ландшафтів переходить у Придністер'я. У ці мальовничі ландшафти вдало вписуються костели Барського і Шаргородського районів, які є найбільш католицизованими районами області. Також звертає на себе увагу те, що на території Шаргорода поєднуються релігійні споруди різних віросповідань – старовинний костел Флоріана XVI ст., православний Свято-Миколаївський монастир XVIII ст., а також найдавніша на території Вінниччини синагога (1589 р). Такому поєднанню було

надано статус одного із «Семи чудес Вінниччини» під назвою «Історико-культурний центр духовності та злагоди» [1, 5].

З Шаргорода прямуємо до с. Мурафа, де знаходиться один із найгарніших костелів Вінниччини – Костел Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії. Далі група виїжджає на Вінницю, але по дорозі пропонуємо оглянути закинтий костел Святого Михайла Архангела в смт. Тиврів.

В іншому напрямку прокладений одноденний автобусний маршрут «Костелами Північної Вінниччини». Загальна протяжність маршруту – 210 км. Він проходить через населені пункти Вінниця – Пиків – Великий Остріжок – Уланів – Скаржинці – Хмільник – Літин – Вінниця.

На цьому маршруті цікавими об'єктами паломництва є храми, які мають понад столітню історію. Такими є костел Святої Трійці у с. Пиків Калинівського району, споруджений у 1774 р. на пожертвування князя Антонія Любомирського [3]; костел Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії у с. Іванів, споруджений 1778 року на кошти Соломії Холоневської; костел Святої Трійці у с. Великий Острожок Хмільницького району, збудований у 1795-1800 рр., на кошти Юзефа Стажинського і Фелікса Бжозовського. Зараз споруди покинуті однак, незважаючи на такий стан, залишаються цікавими туристичними об'єктами. У певний час релігійні громади сіл намагались відновити святині, але через малу кількість віруючих католиків коштів для повної реставрації бракує.

Крім старовинних костелів у селах Північної Вінниччини є низка пам'яток старовини, які варто відвідати туристам, що цікавляться як католицькою спадщиною так і іншими цікавими об'єктами. У Пикові збереглась будівля, де жила сім'я Коцюбинських, католицький та єврейський цвинтарі. На католицькому цвинтарі цікаво подивитись на усипальницю управителя цукрових заводів Яна Романського.

Серед діючих храмів на маршруті є костел Матері Божої Святого Розарія в с. Скаржинці. Мурований костел побудований у 1903 року. Закритий комуністичною владою у 1932 році. У 1991-1995 рр. костел відремонтований і розбудований завдяки зусиллям єпископа, настоятелем парафії Леона Дубравського.

Далі маршрут пролягає до Хмільника, де можна ознайомитися з костелом Святої Трійці. Парафія існує з 1603 р. Стародавній костел зруйнований турками. У 1728 р. відбудований новий костел. У 1802 р. на кошти Михайла Залеського костел реставрований і освячений у 1826 р. єпископом Мацькевичем. У 1937 р. костел забраний комуністичною владою. Під час другої світової війни храм повернули католикам, а потім у 50-ті роки знову забрали. Повернений католикам через три роки. У 1974 костел знову був відремонтований і діє донині.

Крім того, туристам необхідно запропонувати відвідати палац Ксідо та турецьку мечеть (замок). Палац – яскравий приклад архітектури неокласицизму в Україні, у формах якого використані мотиви епохи Відродження. Будівля двоповерхова, прямокутної конфігурації, без тилової сторони, з баштами на головному фасаді і торцях. З 1920-го по 1964-й рр. у будинку були агрономічна і електротехнічна школи, управління НКВС, склади, млин, різні установи. З 1964р. і донині – готель. Поруч з палацом розташований замок. У 1672 році місто було захоплене турками, які залишалися в ньому до 1699 року. За 27 років турецького правління, армія султана Магомеда IV укріпила замок і побудували по сусідству восьмигранну мечеть оборонного типу, з'єднавши її з замком підземними ходами [2]. До наших днів частково зберігся замок і кутова вежа фортеці, турецька мечеть,

де сьогодні розташувався краєзнавчий музей. У приміщенні нижнього двоярусного поверху вежі в останні роки відкрито ресторан, де туристи можуть пообідати.

Дорогою на Вінницю, пропонуємо заїхати у Літинський костел Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії. У 1748 р. був побудований дерев'яний костел під покровительством Матері Божої Сніжної, ще на землях колишньої Польщі. У 1856 р. на цьому місці побудовано кам'яний костел під покровительством Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії. У 30-х рр. XX ст. костел був відібраний комуністичною владою і перероблений на «Дім танців». У 1946 р. прихожани силою відібрали костел. У 1994 р. стараннями прихожан костюл був повернутий релігійній громаді і освячений єпископом Яном Ольшанським.

Висновки. На території Вінниччини сформувалася щільна мережа католицьких сакральних і селитебних об'єктів – костелів, каплиць, колишніх монастирів та палаців. Формуванню цієї мережі сприяли історичні події, пов'язані з окупацією українських земель Річчю Посполитою.

Поряд із захопленням території здійснювалось глибоке проникнення польської культури та католицької релігії на території України, зокрема і Вінниччини.

Аналізуючи розподіл давніх костелів територією Вінницької області приходимо до висновку, що католицькі парафії існували у всіх її адміністративних районах. Однак на сьогоднішній день значна частка стародавніх костелів знаходяться у занедбаному стані і потребують реставрації.

1. Атаман Л.В. Найвідоміші духовні (сакральні) об'єкти у розрізі сакральних просторів Вінницької області // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. – Сімферополь. Ч. 2. – 2014. – С. 400-405.
2. Вінниччина туристична: краєзн. довід. / упоряд. О. Кізян; ред. М. Спиця / Управління культури і туризму Вінниц. облдержадм.; Вінниц. ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2009. С. 255-256.
3. Жарких М.І. «Храми Поділля» // Режим доступу http://www.myslenedrevo.com.ua/cds/cd_xp.html.
4. Кам'янець-Подільська дієцезія Римо-Католицької Церкви в Україні / Режим доступу <http://camenecensis.org.ua>.
5. Сім чудес Вінниччини: Альбом / Вінницький обласний краєзнавчий музей; відп. за випуск К. Висоцька. – 2-ге вид. – Вінниця, 2011. – С. 3-6.

1. Ataman L.V. Nayvidomishi dukhovni (sakral'ni) ob'yekty u rozrizi sakral'nykh prostoriv Vinnyts'koyi oblasti // Vcheni zapysky Tavriys'koho natsional'noho universytetu imeni V.I. Vernads'koho. – Simferopol'. CH. 2. – 2014. – S. 400-405.
2. Vinnychchyna turystychna: krayezn. dovid. / uporyad. O. Kizyan; red. M. Spyt'sya / Upravlinnya kul'tury i turyzmu Vinnyts. obl'derzhadm.; Vinnyts. OUNB im. K.A. Timiryazyeva. – Vinnytsya: DP «Derzhavna kartohrafichna fabryka», 2009. S. 255-256.
3. Zharkyykh M.I. «Khramy Podillya» // Rezhym dostupu http://www.myslenedrevo.com.ua/cds/cd_xp.html.
4. Kamyans'ka-Podil's'ka diyetsiya Rymo-Katolyts'koyi Tserkvy v Ukrayini / Rezhym dostupu <http://camenecensis.org.ua>.
5. Sim chudes Vinnychchyny: Al'bom / Vinnyts'kyy oblasnyy krayeznavchyy muzey; vidp. za vypusk K. Vysots'ka. – 2-he vyd. – Vinnytsya, 2011. – S. 3-6.

Подано до редакції 03.02.2019

Рецензент – кандидат географічних наук Л.М. Кирилюк